

Türk Arşiv Belgelerine Göre 1923-1939 Yılları Arasında Türkiye ve Almanya Ticari İlişkileri: Savaş, Kriz ve Anlaşmalar

Sema Keleş Yıldız¹

Zehra Çankaya Bayraklı²

Türk Arşiv Belgelerine Göre 1923-1939 Yılları Arasında Türkiye ve Almanya Ticari İlişkileri: Savaş, Kriz ve Anlaşmalar	Trade Relations between Turkey and Germany from 1923 to 1939 according to the Turkish Archive Documents: War, Crisis and Agreements
Öz Birinci Dünya Savaşı'nda müttefik olan Almanya ve Türkiye'nin ilişkileri savaşın neticesinde kesintiye uğrasa da, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının akabinde iki ülke arasında dostluk ve ticaret anlaşmaları için müzakerelere başlanmıştır. Makalede Türkiye ve Almanya'nın 1923-1939 yılları arasında geliştirdiği ticari ilişkiler, savaş sonrası süreç, 1929 Büyük Buhranının etkileri, geçici (modus vivendi) ve esas ticaret anlaşmaları, kliring sözleşmeleri ve Berlin Türk Ticaret Odası'nın faaliyetleri üzerinden incelenmiştir. Temel kaynaklar olarak Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi ve Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi'nden elde edilen belgelerin kullanıldığı çalışmada 1923-1939 yılları arasında Türkiye ve Almanya'nın ticari ilişkilerinin gelişimi arşiv belgeleriyle desteklenerek analiz edilmeye çalışılmıştır.	Abstract Although the relations between Germany and Turkey were interrupted due to the results of the First World War, negotiations were started for friendship and trade agreements between these two war allies immediately after the establishment of the Turkish Republic. In this article, the trade relations between Turkey and Germany between 1923 and 1939 were examined by analyzing the post-war period, the Great Depression, temporary (modus vivendi) and main trade treaties, clearing agreements, and the Berlin Turkish Chamber of Commerce activities. This article analyses the development of commercial relations between Turkey and Germany between 1923 and 1939 by using the documents obtained from the Presidency of the Republic of Turkey Directorate of State Archives' Republican Archives and the Ministry of Foreign Affairs Turkish Diplomatic Archives.
Anahtar Kelimeler: Türkiye, Almanya, Dış Ticaret, Büyük Buhran, Ticaret Anlaşmaları, Kliring	Keywords: Turkey, Germany, Foreign Trade, The Great Depression, Trade Agreements, Clearing
JEL Kodları: N00, N70	JEL Codes: N00, N70

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı	Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.
Yazarların Makaleye Olan Katkıları	Yazar 1'in makaleye katkısı %50, Yazar 2'nin makaleye katkısı %50'dir.
Çıkar Beyanı	Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

¹ Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisat Tarihi Anabilim Dalı, sema.yildiz@fas.harvard.edu

² Dr., Türk-Alman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisat Tarihi Anabilim Dalı, cankaya@tau.edu.tr

1. Giriş

Türk-Alman ticari ilişkilerinin başlangıç tarihi net bir biçimde ortaya koyulmasa da XV. yüzyılda Leipzig, Dresden, Augsburg, Regensburg, ve Nürnberg gibi Alman tekstil merkezlerinin Osmanlı pamuk, ipek ve yünlerinin başlıca alıcıları oldukları bilinmektedir (Önsoy, 1982: 5). Bu ticaret Venedikli, Cenovalı, İspanyol, Fransız, İngiliz ve Avusturyalı tüccarlar aracılığıyla gerçekleşmekteydi (Striedel, 1919: 4 akt. Önsoy, 1982: 5). Almanya'nın Augsburg kentinden tüccarlar Yakın Doğu pazarı ile olan ticaretlerini vasıtasız hale getirmek için 1570 yılında girişimde bulunmuşlar, fakat yapılan bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bu süreç XIX. yüzyılın sonunda Alman-Osmanlı limanları arasında gemi seferleri başlayana kadar devam etmiştir (Kummer, 1927: 20; akt. Önsoy, 1982: 5).

Prusya ve Osmanlı İmparatorlukları arasındaki yakın ilişkiler XVIII. yüzyılda Büyük Frederick zamanında başlamıştır (Stein, 2019: 1). Hatta Büyük Frederick, Yedi Yıl Savaşları arifesinde ve savaş esnasında, Avusturya ve Rusya'ya karşı bir ittifak umuduyla birkaç subayı İstanbul'a göndermiştir (Pröhl, 1986: 85-114; akt. Stein, 2019: 3). Ancak iki ülkenin diplomatik ilişkilerine dair en eski temas bundan daha önce, Pasarofça Barışı görüşmeleri esnasında Osmanlı sadrazamı Nişancı Mehmet Paşa'nın imzası ile Almanya'ya gönderilen 1718 yılına ait mektup olarak gösterilmektedir (Hammer-Purgstall, 1827-1835: 246, 1835-1836: 172, 1835-1848: 12-13 akt. Beydilli, 1985: 1).

XVIII. yüzyılın ilk yarısında Prusya Avusturya'ya karşı giriştiği savaşta Osmanlı İmparatorluğu'nu da arkasına alabilmek için diplomatik girişimlerde bulunmuş, ancak Osmanlı Devleti savaşa yol açabilecek gelişmelerden uzak durabilmek için bu girişimlerde dostane ancak mesafeli bir tutum sergilemiş, ileride bir ittifakın olabileceği kapısını aralık bırakarak, nihayet 1761 yılında Prusya ile Dostluk ve Ticaret Anlaşması imzalamıştır (Beydilli, 2007: 357). 1790 yılında imzalanan Osmanlı-Prusya ittifak anlaşmasının ikinci maddesinde bu anlaşmanın hala yürürlükte olduğu teyit dilmiş (Beydilli, 1981: 69) ve anlaşma elli yıl daha uzatılmıştır (Moltke, 1969; akt. Albayrak, 1995: 2). XIX. yüzyılda ise 1840 yılından itibaren Prusya, Alman gümrük birliği Zollverein'e bağlı devletler adına Osmanlı ile ekonomik ilişkiler kurmuştur (Moltke, 1969 akt. Albayrak, 1995: 2). Ancak bu gelişmelere rağmen iki ülke XIX. yüzyılın sonlarına kadar ekonomik ilişkilerinde önemli bir ilerleme sağlayamamıştır (Moltke, 1969; akt. Albayrak, 1995: 2).

XIX. yüzyılın sonlarına doğru II. Wilhelm'in Yakın Doğu'ya yaptığı seyahatler Alman iş adamı ve tüccarlarına yeni ufuklar açmış ve bu seyahat iki ülke arasında büyük bir yakınlaşma sağlamıştır. Bu seyahatler neticesinde Almanya firmalarına bazı imtiyazlar verilmiştir. Verilen başlıca imtiyazlar arasında Anadolu Demiryolu Kumpanyası'na Haydarpaşa İstasyonu inşa imtiyazı, Haydarpaşa-Sirkeci hattında feribot işletme imtiyazı ve telgraf hattı döşeme imtiyazları sayılabilir. Bu imtiyazların arasında en önemlisi ise 5 Mart 1903'te, her iki ülke açısından hem siyasi hem de iktisadi kazanımlar elde etmek amacıyla, Deutsche Bank'a verilen Bağdat Demiryolu inşa ve işletme imtiyazıdır. Bu imtiyaz ile Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki iktisadi nüfuzu en yüksek noktasına ulaşmıştır (Önsoy, 1982: 43).

1900 ile 1911 yılları arasında Osmanlı-Almanya ticaretinde önemli bir artış yaşanmıştır (bknz. Tablo 2). Ancak Osmanlı Devleti ve Almanya arasındaki ticari ilişkilerdeki bu gelişme, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle sekteye uğramıştır. Savaş sonrası döneme bakıldığında ise her iki ülkede imparatorluklar yıkılmış yerine cumhuriyet rejimleri kurulmuş ve yeniden inşa sürecinde iki ülke ilişkileri alt düzeylere inmiştir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan kısa süre

sonra Almanya ile diplomatik ilişkileri yeniden kurmak için harekete geçmiştir (Özgüldür, 1993: 34-35).

Çalışmada ilk olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923-1939 yılları arasındaki dış ticareti hakkında kısa bilgiler verilmektedir. İkinci kısmında ise Birinci Dünya Savaşı neticesinde sekteye uğrayan Türk-Alman ticari ilişkilerinin ilgili dönemde nasıl seyrettiği Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi ile Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi'nden elde edilen belgeler ve ilgili literatür ışığında incelenmiştir. Bu bölüm 1923-1929 yıllarını ve 1929-1939 yıllarını kapsayan iki alt bölümde incelenmiş olup, ikinci bölümde Türkiye-Almanya Ticareti *1929 Büyük Buhranı, Kliring (Clearing) Anlaşmaları, Berlin Türk Ticaret Odasının Katkıları ve 1936 Yılından İkinci Dünya Savaşına* başlıkları kapsamında değerlendirilmiştir.

2. 1923-1939 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticareti

Cumhuriyetin ilk yılları iktisadi açıdan Milli İktisat görüşünün hâkim olduğu II. Meşrutiyet sonrası dönemle benzerlikler taşımaktadır. Cumhuriyet'in ilanından önceki dönemde hâkim olan Milli İktisat görüşünün ve Milli Burjuvazi oluşturma fikrinin bu yıllarda da etkili olduğu, ancak Lozan Antlaşması'nın maddeleri ile hareket alanı daralan devletin Milli İktisadın korumacı ve sanayileşmeye olan eğilimlerini gerçekleştirmekte zorlandığı görülmektedir (Boratav, 2011: 40). Lozan Barış Konferansı'nda kapitülasyonların kaldırılması, yabancılara verilen ayrıcalıklar, Osmanlı borçları, nüfus mübadelesi, savaş tazminatları, Musul sorunu ve gümrüklerle ilgili düzenlemeler üzerinde durulan başlıca konulardır (Kepenek, 2014: 33). Lozan Antlaşması'na ek olarak imzalanan Ticaret Sözleşmesi ithalat ve ihracat yasaklarının birçoğunun kaldırılmasına, yeni yasaklamaların koyulmasının engellenmesine ve gümrük tarifelerinde 5 yıl boyunca, 1929 yılına kadar, hiçbir değişiklik yapılmadan Osmanlı Devleti'nin 1916 yılı tarifesine göre uygulanmasına neden olmuştur. Bu durum Türkiye'nin gümrük gelirlerini olumsuz etkilediği gibi yerli sanayinin gelişimini koruma altına alacak dış ticaret politikalarının uygulanmasını da engellemiştir (Boratav, 2011: 44-45). Ayrıca Türkiye uzun süren savaşlar nedeniyle ağır sanayi üretimine ağırlık verememiş, bu durum Türkiye'yi hammadde ihraç eden ve ağır sanayi ürünleri ithal eden bir ekonomiye dönüştürmüştür (Yıldız, 2018: 46). Ek olarak Lozan Antlaşması'nda yer alan Osmanlı Devlet Borçları, kapitülasyonlar, yabancılardan vergi alınması, yabancılara tanınan kamu hizmeti imtiyazları gibi ekonomik hükümler Türkiye'nin dış ticaret politikalarını olumsuz etkilemiştir.

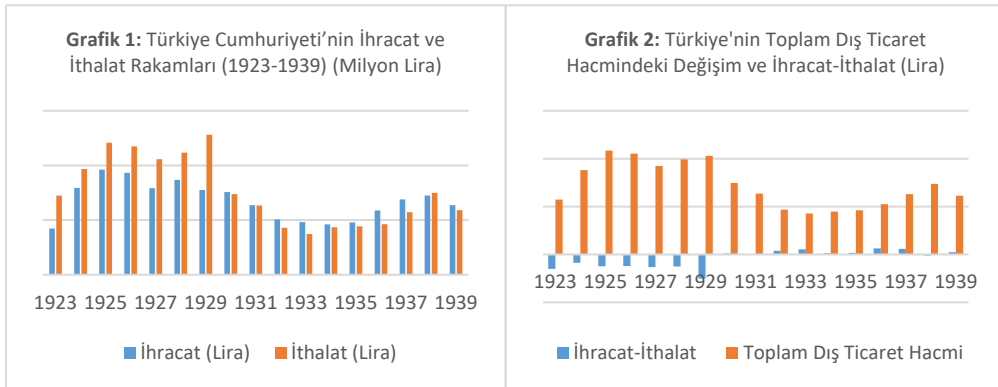
1929 yılında Lozan Antlaşması'nın bağlayıcılığı henüz son bulmuşken bu kez de tüm dünya da büyük sarsıntı yaratan Büyük Ekonomik Buhran patlak vermiştir. Yaşanan kriz nedeniyle uluslararası ticarete yaşanan daralma Türkiye'de sıkıntılı bir süreci başlatmıştır. Lozan Antlaşması'na göre Türkiye'nin gümrük tarifelerinde düzenleme yapma yetkisinin engellendiği 5 senelik sürenin sonu Büyük Ekonomik Buhranın yaşandığı 1929 yılına denk gelmişti. Böylece krizden etkilenen diğer birçok ülke gibi Türkiye de gümrük tarifesini ayarlayarak hazine gelirlerini artırmaya yönelmiştir (Kayra, 2013: 126).

Türkiye'nin 1923 ve 1939 yılları arasında dış ticaretini gösteren rakamlar Tablo 2'de ve Türkiye'nin ithalat ve ihracatındaki değişim ise Grafik 1'de sunulmaktadır. Böylece 1923-1939 arası dış ticaretteki değişimler daha net bir şekilde izlenebilmektedir.

Tablo 1: Türkiye Cumhuriyeti'nin İhracat ve İthalat Rakamları (1923-1939)

Yıl	İhracat (Lira)	İthalat (Lira)	İhracat-İthalat (Lira)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %
1923	84.651.190	144.788.671	-60.137.481	58
1924	158.867.958	193.611.048	-34.743.090	82
1925	192.428.196	241.618.642	-49.190.446	80
1926	186.422.755	234.699.735	-48.276.980	79
1927	158.420.998	211.398.184	-52.977.186	75
1928	173.537.489	223.531.775	-49.994.286	78
1929	155.214.071	256.296.379	-101.082.308	61
1930	151.454.371	147.550.516	3.903.855	103
1931	127.274.807	126.659.893	614.914	100
1932	101.301.355	85.983.723	15.317.632	118
1933	96.200.000	74.700.000	21.500.000	129
1934	92.100.000	86.800.000	5.300.000	106
1935	95.861.137	88.823.480	7.037.657	108
1936	117.733.153	92.531.464	25.201.689	127
1937	137.984.000	114.379.000	23.605.000	121
1938	144.946.000	149.837.000	-4.891.000	97
1939	127.389.000	118.249.000	9.140.000	108

Kaynak: BCA, 30-10-0-0/160-126-17; 30-10-0-0/162-133-6; 30-10-0-0/24-137-13; 30-10-0-0/24-139-1; 30-10-0-0/24-139-5.

Tablo 1, Grafik 1 ve Grafik 2 incelendiğinde ihracat ve ithalat dengesinin 1930 yılına kadar açık verdiği; özellikle Büyük Buhranın yaşandığı 1929 yılında Türkiye dış ticaretinin olumsuz etkilendiği, dış ticaret açığının ihracat gelirlerindeki düşüş ve ithalattaki artışın etkisi ile neredeyse iki katına çıktığı görülmektedir. İhracatın %80'inden fazlasını tarımsal ürünlerin oluşturduğu bu dönemde, krizin etkisiyle düşen dünya tarım fiyatlarının ve ihracatın ağırlıklı olarak yapıldığı Batı ülkelerindeki konjonktürel şiddetli talep düşüşleri ihracat rakamlarına olumsuz yansımıştır (Kazgan, 2012: 35). Başlıca tarımsal ihracat kalemlerinin fiyatlarındaki düşüşün yanında 1927 ve 1929 yıllarında meydana gelen yetersiz hasat Türkiye'nin bu yıllarda

ciddi şoklar yaşamasına neden olmuştur (TDA, 501-31800-125576-21). İhracatın ana kalemini oluşturan tarımsal ürün hasadında yaşanan azalma 1929 yılındaki ithalat artışında rol oynayan etmenlerden bir tanesi olabilir. Ancak sonraki dönemde ithalat rakamları hızla düşme eğilimine girmiştir. Bu düşüşte 1930'lu yıllarda Türkiye ekonomisini koruma altına almak amacıyla uygulanmasına karar verilen 1873 sayılı Ticaret Mukavelesi ve Modus Vivendi Akdetmeyen Devletler Ülkesinden Türkiye'ye Yapılacak İthalata Memnuiyetler veya Tahdit veyahut Takyitler Tatbikine Dair Kanun (T.C. Resmî Gazete, 1931: 692), kontenjan uygulaması ve hepsinin asıl çerçevesini çizen ithal ikameci sanayi politikasının etkisi olduğu söylenebilir. İhracattaki olumsuz seyir ise 1935 yılına kadar devam etmiş, bu süreçte krizden etkilenen birçok ülke gibi Türkiye de yeni ticaret anlaşmaları, kliring sözleşmeleri ve kontenjan usulüne başvurarak dış ticaretteki olumsuz seyri bertaraf etmeye çalışmıştır.

Her ne kadar dış ticaret hacmi kriz öncesindeki rakamlara ulaşmasa da, dış ticaret dengesinin 1938 yılı haricinde 30'lu yıllar boyunca artı verdiği görülmektedir. 1938 yılı ile ilgili olarak New York Times gazetesinde Türkiye'nin iktisadi ve mali vaziyeti hakkında yayınlanan bir makalede birkaç seneden beri devletin bir tasarruf siyaseti izlediği, bütçe sıkıntısı nedeniyle varidat temini için memur maaşlarını düşürdüğü, diğer yandan vergileri arttırdığı, ayrıca gümrük vergilerini iki, üç ve nihayet dört katına kadar çıkardığı, ihracatı telafi için ithalat sınırlandırmasına rağmen mali durumun kötüleştiği ve Türkiye'nin bunalımda olduğunu yazmıştır (BCA, 30-10-0-0/83-550-25, Dosya Ek:85). Ancak buna rağmen ticaret rakamlarına bakıldığında toplam dış ticaret hacminin 1934 yılından 1938 yılına kadar sürekli artış gösterdiği gözlenmektedir. Ayrıca 1938 yılında her ne kadar dış ticaret dengesi açık vermiş olsa da toplam ihracat 1930 yılından sonraki en yüksek seviyesine ulaşmıştır. II. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği 1939 yılında Türkiye'nin toplam ithalat ve ihracat rakamlarının gerilediği görülmektedir.

İstatistik Umum Müdürü Celâl Aybar Başvekâlete "Aceledir." mührüyle gönderdiği 1938 senesinin dört aylık dış ticaret durumunu gösteren özetlerde, bu yılda gerçekleşen dış ticaret açığının sebebini açıklamaktadır. 1937 yılının aynı dört ayına ait ticaret rakamlarını da veren Aybar, ihracatın 7 milyon 800 bin liradan 9 milyon 400 bin liraya, ithalatın ise 8 milyon 300 bin liradan 14 milyon 565 bin liraya çıktığını belirterek gerçekleşen açığı şu şekilde açıklamaktadır (BCA, 30-10-0-0/24-139-1: 30):

"... Bu açık, sureti umumiyede ihracatın az olmasından değil, bazı maddelere ait ithalâtın ziyadeleşmesinden ileri gelmektedir. ... İthalât fazlalığı maddeler ve memleketler itibariyle tetkik edildiği takdirde açığın Almanya ve Amerika'dan yaptığımız (yün mensucat, demir ve çelik, makine, kara nakliye vasıtaları ve makine yağları) ithalatının geçen yıla nazaran çok fazla olmasından ileri geldiği görülmektedir. Bu iki memlekette 1937 senesinin ilk dört ayında yaptığımız bu maddelere ait ithalât yekûnu 8 milyon lira kadarken bu sene 17 milyon 461 bin liraya baliğ olmuştur."

1923 ve 1939 yılları arasındaki Türkiye dış ticaretinin seyrine kısaca değindikten sonra ticarete konu olan mallardan bahsedilecek olursa, 1920'li yıllarda Türkiye'nin ağırlıklı olarak tarımsal ürün ihraç eden ve sanayi ürünü ithal eden bir ülke olduğu görülmektedir. Dış ticaret kalemleri incelendiğinde 1930'lu yılların sonlarına doğru bu kalemlerde çok fazla bir değişiklik olmadığı söylenebilir. 1937 ve 1938 yıllarında başlıca ihraç edilen ürünler arasında tütün, tömbeki (nargile tütünü), fındık, kuru üzüm, ham pamuk, tiftik, adi yün, keçi kılı, ham deri, incir, canlı hayvan, krom cevheri, maden kömürü, nohut, çavdar, buğday, yumurta, palamut,

afyon, bağırsak, ceviz, arpa, kereste, zeytin yağı ve sair eşya (son kalem) sayılabilir (BCA, 30-10-0-0/24-139-1). Bu kalemlerin içinde getirisi her iki yıl için %26 pay ile en yüksek olan tütün ve tömbeki kalemidir. Tonaj olarak bakıldığında ise canlı hayvan ve maden kömürü en üst sırada yer almaktadır. Ancak bu ürünlerin ederi tütün ürünleri kadar olmadığından iki kalemin toplam getirisinin payı sadece %3,3 civarındadır. Genel olarak ihracat kalemlerine bakıldığında Türkiye'nin bu yıllarda hala zirai ürünler ihraç eden bir ekonomi olma özelliğini devam ettirdiği görülmektedir.

1937 ve 1938 yıllarında başlıca ithal edilen ürünler arasında yün, kıl ve iplikleri, yün mensucatu/dokumaları, kahve, matbaa kâğıdı, pamuk ipliği, pamuk mensucatu, nakil vasıtaları, tekerlek lastiği, demir, çelik ve mamulatu, makineler, kara nakliye vesaiti, benzin, petrol, maden yağları ve sair eşya sayılabilir (BCA, 30-10-0-0/24-139-1). En çok giderin görüldüğü kalem 1937'de %31,8 ve 1938'de %34,5 ile sair eşya kalemidir. Ancak bu kalemin içeriğine ilgili belgede yer verilmemiştir. Bu kalemi "demir, çelik ve mamulâti" kalemi ile "pamuk ve makineler kalemleri" takip etmektedir. Genel olarak ithalat kalemleri incelendiğinde ise ithalatın büyük bir kısmını sanayi ürünlerinin oluşturduğu söylenebilir.

3. 1923-1929 Yılları Arasında Türkiye-Almanya Ticareti

Ernst Jackh'in 1913 yılında yayınlanan *Deutschland im Orient Nach dem Balkankrieg (Balkan Savaşından Sonra Doğuda Almanya)* adlı kitabında, Osmanlı Devleti'nin 1887 yılında ticaret yaptığı devletlerin ticarete katılım yüzdeleri; İngiltere %61, Fransa %18, Avusturya %12, Almanya %6 ve İtalya %3 olarak verilmiştir. 1910 yılına ait oranlar ise İngiltere %35, Fransa %11, Avusturya %21, Almanya %21 ve İtalya %12 şeklinde ifade edilmektedir. Jackh, 1887 yılından 1910 yılına Almanya'nın Türkiye ticaretindeki payının artışını Leopold von Ranke'nin şu sözleriyle açıklamaktadır: "Alman ulusal ekonomisinin geleceği, Konstantinopolis'in kaderiyle yakından bağlantılıdır" (Jackh: 1913: 15). Jackh, her ne kadar bu cümlenin arkasındaki siyasal ve iktisadi sebepleri ayrıntılı olarak açıklamasa da, Ranke'nin genel olarak Osmanlı Devleti'nin Alman ekonomisinin gelişmesindeki önemine atıfta bulunduğu aşikardır. Bu husus, II. Wilhelm döneminde Osmanlı Devleti'ne karşı izlenen yakınlaşma politikaları ve bu politikaların arkasında yatan sebeplerde aranabilir.

XX. yüzyılın başlarında Türk-Alman ticaretine ilişkin rakamlar veren Edward Mead Earle'e göre, bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman ticaretinin gelişmesinin sebepleri arasında Almanya'nın Yakın Doğu'ya giderek artan finansal ilgisi ve Alman bankalarının ihracatı arttırmak ve desteklemek için oluşturmuş oldukları politikalar bulunmaktaydı. Bu politikaların temelinde ise II. Wilhelm'in sömürgecilik yarışında İngiltere ve Fransa gibi devletlerin gerisinde kalan Almanya'ya Yakın Doğu'da siyasal ve ekonomik etki alanları oluşturma çabaları olduğu düşünülmektedir. Bu noktada hem Ranke'nin ifadesinin hem de Osmanlı-Almanya ticari ilişkilerinin XX. yüzyılın ilk yıllarında kazandığı ivmenin nedeni olarak II. Wilhelm'in Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği yakınlaşma politikaları gösterilebilir.

Her ne kadar Almanya ile Osmanlı Devleti'nin ticaretinden Almanya'nın Türkiye'ye olan ekonomik ilgisinin artmış olduğu ve bunun ticaret rakamlarına yansımış olduğu izlense de, 1910 yılına gelindiğinde hala toplam ithalat ve ihracat rakamları Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere ile olan ticaretinin gerisinde kalmıştır. Ancak oransal artış olarak bakılırsa 10 yıllık süreçte Fransa toplam ithalat ve ihracatta %17, İngiltere %25, Avusturya-Macaristan %81'lik bir artış yakalarken Almanya ile Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticareti İtalya'nın yaklaşık %6 gerisinde kalarak %166 artmıştır (Earle, 1924: 104-106).

Tablo 2: 1900-1911 Yılları Arasında Türkiye'nin İthalat ve İhracat Rakamları (Mark)

İHRACAT (Mark)					
Yıllar/Ülkeler	Almanya	İngiltere	Fransa	İtalya	Avusturya-Macaristan
1900	30.400.000	118.760.000	86.220.000	22.520.000	35.220.000
1901	30.000.000	122.000.000	-	26.120.000	31.540.000
1902	36.500.000	130.520.000	83.040.000	28.980.000	35.580.000
1903	37.700.000	127.400.000	81.200.000	38.120.000	39.900.000
1904	43.500.000	122.760.000	73.120.000	31.300.000	39.120.000
1905	51.600.000	118.960.000	80.780.000	42.240.000	37.640.000
1906	55.000.000	129.440.000	91.600.000	45.100.000	39.300.000
1907	55.100.000	136.600.000	95.320.000	50.480.000	34.640.000
1908	47.600.000	109.220.000	70.760.000	44.580.000	34.360.000
1909	57.300.000	109.320.000	79.000.000	59.080.000	36.600.000
1910	67.400.000	100.660.000	77.000.000	48.000.000	43.340.000
1911	70.100.000	-	-	-	-
İTHALAT (Mark)					
Yıllar/Ülkeler	Almanya	İngiltere	Fransa	İtalya	Avusturya-Macaristan
1900	34.400.000	102.920.000	29.800.000	29.720.000	53.440.000
1901	37.500.000	128.220.000	37.880.000	43.800.000	57.100.000
1902	43.400.000	123.980.000	37.200.000	40.400.000	61.380.000
1903	50.200.000	114.020.000	36.640.000	45.360.000	65.120.000
1904	75.300.000	151.960.000	40.880.000	53.280.000	77.600.000
1905	71.000.000	139.300.000	42.420.000	57.200.000	76.660.000
1906	68.200.000	167.040.000	47.300.000	70.900.000	92.620.000
1907	81.500.000	147.380.000	46.380.000	63.040.000	89.920.000
1908	64.000.000	145.260.000	51.600.000	58.700.000	69.240.000
1909	78.900.000	156.280.000	54.600.000	67.740.000	77.040.000
1910	104.900.000	177.160.000	58.400.000	94.000.000	107.300.000
1911	112.800.000	-	-	-	-

Kaynak: Earle, 1924: 104-105.

Tablo 2 incelendiğinde 1900-1911 yılları arasında Almanya'nın Türkiye ticaretindeki payı oldukça artmıştır. İlgili tarih aralığında Almanya'ya olan ihracatın yaklaşık olarak iki katına, ithalatın ise üç katına çıktığı görülmektedir. İhracat ve ithalat miktarı açısından bakıldığında Almanya ticareti İngiltere'nin gerisinde olsa da artış oranı açısından bakıldığında Almanya ile yapılan ticarete İngiltere'den çok daha yüksek artışların olduğu açıkça görülmektedir.

Ancak I. Dünya Savaşının başlamasından önce dünya çapında yaşanan politik gerilim ve savaşın başlaması ticari alanın sekteye uğramasına neden olmuştur. Nitekim, henüz savaşın başlamadığı ancak siyasi gerilimin tırmandığı 1913 yılında Almanya ile yapılan ithalat ve ihracat rakamlarında gerileme görülmektedir (Önsoy, 1982: 113). I. Dünya Savaşından yenilgi ile çıkan iki müttefikin ilişkileri neredeyse kopma noktasına gelmiştir. Lozan Antlaşması'nın TBMM tarafından onaylanmasıyla, savaş sonrası Türkiye ve Almanya arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını engelleyen devletler hukukuna ilişkin hükümlerin ortadan kalkması ve Versay Antlaşması'nın geçerliliğinin de Almanya ve galip devletlerce tartışılması, iki devletin ivedilikle dostluk anlaşması müzakerelerine başlamasına ve bu müzakereler neticesinde 3 Mart 1924 tarihinde *Türkiye ile Almanya Arasında Mün'akit Muhadenet Muahedenamesi*'nin imzalanmasına sebep olmuştur (Koçak, 1991: 6-9). Bu antlaşma gereğince Türkiye ve

Almanya’da karşılıklı olarak büyükelçiliklerin açılması ve gerekli personelin tayin edilmesi söz konusu olmuş, böylece 1918 yılından itibaren iki ülke arasında sekteye uğramış siyasal ve diplomatik ilişkiler yeniden kurulmuştur (Koçak, 1991: 9).

Türkiye, söz konusu antlaşma sonrasında Almanya ile diplomatik ilişkilerine paralel olarak ticari ilişkileri de geliştirmek için çalışmalara başlamıştır. 31 Temmuz 1925 yılına ait bir kararnameden Almanya ve İsviçre başta olmak üzere Lozan Antlaşması’nın birinci faslından istifade etmeyen devletlerin dış ticaretteki tutumlarını Türkiye lehine çevirmek ve bu ülkelerle önemli ticaret antlaşmaları yapabilmek için adımlar atıldığı anlaşılmaktadır. Belgede bahsi geçen ülkelerin dış ticaretteki tutumlarının Türkiye’nin dış ticaretinin aleyhine sonuçlar doğurduğu, bu nedenle Türkiye’nin bu devletleri ticaret antlaşmalarına ikna edebilmek için nasıl bir yol izleyeceği aktarılmaktadır (BCA, 30-10-0-0/14-33-7):

“... ihracatımıza karşı en fazla nâil-i müsaade millet muamelesi yapmayacak devletler müvaredâtına 10 Mart 332 tarihli Gümrük Tarife-i Umûmiyyesi Kânununun altınca maddesine tevfikân yüzde-yüz fazlasıyla gümrük resmi tatbiki ve derhal mukavelât akdine tevessül edilmesi ve şerâit-i müsaade-i ibtidâiyyeyi kabul edecek devletlerin de Amerika müvâderatı hakkında müttahaz 19.2.341 tarihli karar mucibince muvakkat müddetler için Lozan taifesinden istifadelerinin temini münasib mütalaa edilmiş olduğundan ...”

Kararnamenin yukarıda alıntılanan maddesine göre Türkiye, Lozan Antlaşması dışında kalan devletlere, eğer Türkiye’ye ihracatına en fazla müsaade edilen ülke muamelesi yapmazlarsa, yüzde yüz fazlasıyla gümrük vergisi uygulayacak, bu şartı kabul eden ülkelerin ise Amerika’nın da istifade ettiği gibi Lozan tarifesinden faydalanmalarına müsaade edecekti. Bu yolla Türkiye’nin izlediği taktiğin işe yaradığı ve nihayetinde Almanya ile bir anlaşmaya varmış olduğu elde edilen başka belgeler üzerinden izlenebilmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarına ait belgelerde Türkiye’nin Almanya ile dostluğunu geliştirmek ve ticari işbirliğini ilerletmek için Almanya ile Türkiye’nin sürekli müzakerelerde bulunduğu açıkça görülmektedir (BCA, 30-18-1-1/9-15-2; 9-18-20; 14-33-6; 14-42-10; 14-33-7; 15-60-2). Ayrıca 1925 yılına ait bir belgede Almanya ile yapılmış olan “*Modüs Vivendi*” yani geçici anlaşma akdinin ihlalinden ve bu nedenle de yok sayılmasından bahsedilmektedir (BCA, 30-18-1-1/16-70-18). 1926 yılına ait iki belgeden ise henüz ticaret anlaşmasının imzalanmadığı, esas ticaret anlaşmasının Türkiye Millet Meclisi’nce kabulüne kadar geçici ticaret anlaşmasının 6 ay daha uzatılması kararı alındığı okunmaktadır (BCA, 30-18-1-1/22-78-4; 30-18-1-1/19-43-2). Bu geçici anlaşmalar ile Almanya ve Türkiye arasında esas ticaret anlaşması imzalanana kadar ticari ilişkilerin düzene sokulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Nihayet Başvekâlet Kalem-i Mahsus Müdüriyyetine ait belgede süregelen müzakereler neticesinde anlaşmanın İcra Vekilleri Heyeti tarafından 5 Kanunievvel 1926 tarihli toplantısında kabul edildiği görülmektedir (BCA, 30-18-1-1/22-74-2):

“Türkiye ve Almanya hükümetleri arasında cereyan iden müzâkerat neticesinde tesbit idilen ve Hey’et-i Murahhasaca “Sahh” çekilen Ticaret ve İkâmet Mu’ahedenâmelerinin imzası, Hariciyye Vekâletinin 5 Kânûnuevvel 926 tarih ve 75740/562 Numrolu tezkiresiyle vuku’ bulan teklifi üzerine İcra Vekilleri Hey’etinin 5 Kânûnuevvel 926 tarihli ictimâ’ında tesvib ve kabul olunmuşdur. 5 Kânûnuevvel 926”

Belgenin altında sırasıyla Reis-i Cumhur Gazi M. Kemal, Başvekîl İsmet, Adliye Vek. M. Esat, M. Milliye Vek. Recep, Bahriye Vek. İhsan imzada bulunmadı, Dahiliye Vek. M. Cemil, Hariciye

Vek. Dr. T. Rüştü beyefendi hasta, Maliye Vekili M. Abdülhalik, Maarif Vekili M. Necati, Nafia Vekili Bahiç, Ziraat Vek. M. Sabri, Ticaret Vek. M. Rahmi beyefendi imzada bulunmadı, Sıhh. ve Mua. İct. Vek. Dr. Refik beyefendi imzada bulunmadı şeklinde tüm vekillerin isimleri sıralanmıştır. Nihayetinde anlaşma 12 Ocak 1927 tarihinde imzalanmıştır (Koçak, 1991: 85).

Bu anlaşmaların müzakerelerinin yapıldığı ve imzalandığı 1924 ve 1927 yılları arasında Türkiye ve Almanya arasındaki ticaretin hareketlendiği görülmektedir. Bu durum Tablo 3 üzerinden incelenebilir:

Tablo 3: Türkiye'nin 1923-1939 Yılları Arasında Almanya ile Olan Ticareti

Yıl	İhracat	İthalat	İhracat-İthalat	Toplam İhracat İçinde Almanya'nın Payı %	Toplam İthalat İçinde Almanya'nın Payı %
1923	7.626.000	9.222.000	-1.596.000	9,0	6,4
1924	20.551.000	19.114.000	1.437.000	12,9	9,9
1925	27.701.000	27.452.000	249.000	14,4	11,4
1926	25.574.000	32.341.000	-6.767.000	13,7	13,8
1927	14.708.000	30.005.000	-15.297.000	9,3	14,2
1928	22.151.000	31.688.000	-9.537.000	12,8	14,2
1929	20.582.000	39.172.000	-18.590.000	13,3	15,3
1930	19.858.000	27.380.000	-7.522.000	13,1	18,6
1931	13.649.000	27.049.000	-13.400.000	10,7	21,4
1932	13.722.000	19.982.000	-6.260.000	13,5	23,2
1933*	18.266.640	19.093.320	-826.680	19,0	25,6
1934*	34.350.120	29.297.520	5.052.600	37,3	33,8
1935*	39.279.240	35.578.620	3.700.620	41,0	40,1
1936	60.042.000	41.742.000	18.300.000	51,0	45,1
1937	50.412.000	48.132.000	2.280.000	36,5	42,1
1938	62.210.000	70.411.000	-8.201.000	42,9	47,0
1939	47.504.000	60.142.000	-12.638.000	37,3	50,9

Kaynak: BCA, 30-10-0-0/160-126-117; 30-10-0-0/24-139-1; 30-10-0-0/24-139-5.

*1933, 1934 ve 1935 yılına ait rakamlar için (Türkiye İstatistik Kurumu, 2014: 437, 453 ve 461) kullanılmıştır. Dolar cinsinden verilen rakamlar yine aynı eserdeki dolar kuru üzerinden Türk lirasına çevrilmiştir. TÜİK'in diğer yıllar için verdiği rakamlar ile arşivden elde edilen rakamlar arasında çok büyük olmasa da farklılıklar görülmüştür. Ancak Almanya'nın ithalat ve ihracatımızdaki payı birkaç yıldaki küçük farklılıklar dışında hemen hemen aynıdır.

Tablo 3'te diplomatik ve ekonomik olarak Almanya ile yapılan müzakerelerin başladığı 1924 yılından itibaren Almanya ile ticaretin artmış olduğu görülmektedir. Ancak 1927 yılına gelindiğinde Türkiye'nin Almanya'ya olan ihracatının ciddi şekilde düşmüş olduğu dikkat çekmektedir. Berlin Büyükelçiliği'nden gönderilen ve Hariciye Nezareti tarafından İktisat Vekaletine sunulan, 30 Kasım 1932 yılında Alman gazetesi Hamburgische Börsen Halle gazetesinde 1924'ten sonra iki ülke arasındaki ticari ilişkiler üzerine yayınlanmış bir makalede Türkiye'nin bu dönemde yaşadığı ekonomik sıkıntılardan ve bu sıkıntıların dış ticaret üzerindeki etkisinden şu şekilde bahsedilmektedir (TDA, 501-31800-125576-21):

"Son yıllarda Türkiye ciddi şoklar yaşadı; bir yanda başlıca tarımsal ihracat kalemlerinin fiyatlarındaki düşüş, diğer yanda 1927 ve 1929 yıllarındaki yetersiz hasatlar, tahıl ithalatının yapılmasına neden oldu. Haziran 1928'deki borç

antlaşmasında üstlenilen ödeme yükümlülüklerinin yerine getirilmesi gerektiğinden, ticaret dengesi giderek daha pasif hale geldi ve para birimi endişe verici bir şekilde sallandı. Zorunlu döviz kontrolü getirilerek daha fazla paranın değerinin düşüşüne engel olmak için karşı bir girişimde bulunuldu ve aynı zamanda yabancı bir bankadan Türk lirası döviz kurunun savunulduğu bir kredi alındı. Ayrıca, devlet maliyesini dengelemek ve yabancı mal akışını engellemek için önemli ölçüde daha yüksek oranlı yeni bir gümrük tarifi oluşturuldu.”

Makalede belirtildiği üzere Türkiye'nin bu dönemde yaşamış olduğu iktisadi problemler hem ülke ekonomisini hem de Almanya ile olan dış ticaretini olumsuz etkilemiştir. İthalat rakamlarında çok büyük bir sıkıntı görünmese de ihracat rakamlarının 1930 ve 1931 yıllarında düşmeye devam ettiği görülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden bir tanesi ise ihracatın büyük bir kısmının dayandığı dünya tarımsal ürün fiyatlarının 1929 Krizi nedeniyle düşmesidir.

4. 1929-1939 Yılları Arasında Türkiye-Almanya Ticareti

4.1. 1929 Büyük Buhranı

Dünya ekonomisinde 1929 yılında görülen global Büyük Buhrandan birçok dünya ülkesi gibi derinden etkilenen Türkiye'nin krizden nasıl etkilendiği ve çıkış yollarının neler olabileceğine dair 1931 yılında Âlî İktisat Meclisi tarafından bir "Buhran Raporu" hazırlanmıştır (BCA, 30-10-0-0/26-152-10). Ziraata dayalı bir üretim yapısının getirmiş olduğu bir sonuç olarak raporda daha çok zirai üretimdeki durum üzerinde durulmaktadır. O dönemde Türkiye'nin ihracatının %90-95'ini zirai mahsullerin oluşturması nedeniyle, tarım alanında yaşanan sıkıntılar aslında memleketin genel iktisadi durumunu etkilemektedir (BCA, 30-10-0-0/26-152-10:7). Ziraatta hissedilen buhranın sebepleri ise raporda izah edilmektedir. Raporda ilk sebep olarak dünya fiyat buhranının etkisiyle ortaya çıkan uluslararası pazar ilişkileri ile alakalı yaşanan sıkıntılar gösterilmektedir. Bunlara örnek olarak Fransa'nın yumurta, Almanya'nın ve İngiltere'nin halı, Amerika'nın incir ithalatına getirmiş olduğu şartların ihracatı olumsuz etkilemesi gösterilebilir (BCA, 30-10-0-0/26-152-10:7). İkinci neden olarak milli iktisat yapısı ile ilgili sebeplerden söz edilmektedir. Ülke nüfusunun %75'inden fazlasının çiftçi olması nedeniyle, Türkiye'nin dünya buhranının ziraat alanında sebep olduğu olumsuz havadan etkilenmemesinin mümkün olamayacağı dile getirilmiştir. Bu olumsuz etkiler raporda buğday, arpa, pamuk, tütün, kuru meyve, afyon, tiftik, yapağı, zeytin yağı gibi ürünler üzerinden daha ayrıntılı biçimde tartışılmaktadır.

Raporda Türkiye'nin ekonomik bir buhrana sürüklenmesinin sebepleri kısaca şöyle zikredilmektedir (BCA, 30-10-0-0/26-152-10:1-4):

1. Son bir asırda evrensel ve uluslararası etkiler ve hukuki yaptırımlarla Türkiye'nin gelişme imkanları yok edilmiş; Türk ekonomisi, zamanla yarım bir üretim cihazı olmakla yetinmiştir. Türk ekonomisinin dünya ekonomisindeki değişimleri yeterince takip edememesi ve bu değişimlere intibak edememesi, ona yeni bir özellik kazandırmış ve Türkiye dünya ticaretinde sanayi ürünleri için bir dış pazar ve buna karşılık sanayi ülkelerine gıda ve hammadde yetiştiren bir ziraat ülkesi haline gelmiştir.

2. Pamuk, yapağı ve tiftik gibi ürünlerin fiyat dalgalanmalarında ekonomik buhranın yanı sıra malların nitelikleri ve uluslararası piyasaların şartlarına uygun olmaması da önemli ölçüde etkili olmuştur.

3. Teknik olarak gerilik, sermaye ve teşebbüs eksikliği, gerekli örgütlenmenin sağlanamamış olması gibi nedenler de Türkiye'nin iktisadi açıdan gelişimini engellemiş ve bu nedenler Türkiye'yi uluslararası iktisat dünyasının giderek şiddeti artan baskısına maruz bırakmıştır.

1927 yılından itibaren yaşanan şoklar, kriz ve yapısal sıkıntılar Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiş ve bu olumsuz ortam Almanya ile olan dış ticaret rakamlarına yansımıştır. Hamburgische Börsen Halle gazetesinde yayımlanan makalede tüm bu sıkıntılara rağmen Almanya'nın Türkiye ile ilişkilerine devam etmek istediği açıkça görülmektedir (TDA, 501-31800-125576-21). Makalede Batılı ülkelerin daha fazla kapanması nedeniyle Almanya'nın dikkatini Doğu ve Güneydoğu Avrupa ülkelerine çevirmesi gerektiği, yaşanan sermaye sıkıntısı ve eski düşman devletlerin diplomatik yollarla borç verme ve misilleme tehdidi nedeniyle, Almanya'nın onlarca yıldır dostluk ilişkilerinde bulunduğu ülkelere yönelmesine neden olduğu belirtilmektedir. Bu ülkelerin başında Almanya'ninkine benzer bir durumda bulunan ve ekonomik özerkliği Sevr Antlaşması ile ciddi şekilde kısıtlanmış olan Türkiye geliyordu. Makalede 1924 yılından itibaren istikrarlı bir biçimde artan Almanya-Türkiye ticaretine dikkat çekilerek; Türkiye'nin bir tarım devleti olarak şaşırtıcı olmayan bir şekilde hasatlarındaki iniş ve çıkışlardan kaynaklı dalgalanmalara rağmen Türkiye'nin ihracatında Almanya'nın payının yükseldiği ifade edilmektedir. Makaleden ve elde edilen belgelerden de anlaşılacağı üzere eski müttefik olan Türkiye Cumhuriyeti (kuruluşunun hemen akabinde) ve Almanya dostluk ve ticarî ilişkilerini geliştirmek için çaba sarf etmişlerdir.

Türk ve Alman yazarlar tarafından çıkarılan "Alman-Türk Sanayi ve Ticaret Kılavuzu" isimli eserin *Başlangıç* yazısında Almanya ve Türkiye dış ticaretinin hiç aksamadan devam etmesinin nedeni olarak her iki ülkenin birbirinin eksiklerini tamamlaması esasında aramak gerektiği ifade edilmektedir (Tantzen vd., 1935: III BCA, 490-1-0-0/1455-37-3). Burada birbirinin eksiklerini tamamlaması esası ile kastedilenin Türkiye'nin bir zirai ürün ve hammadde ihracatçısı ve Almanya'nın da sanayi ürünleri ihracatçısı olarak birbirlerini tamamladıkları olduğu düşünülmektedir.

1929 buhranının etkileri hala devam ederken Almanya ile Türkiye ticari ilişkilerini geliştirme yönündeki adımlar atmaya devam etmiştir. 27 Mayıs 1930 tarihinde Ankara'da bir "*Ticaret ve Seyrisefain Mukavelesi*" imzalanmıştır (TDA, 501-32087-126651-81). Bu anlaşmaya göre Almanya'ya ithal edilecek Türk ziraat ve zanaat ürünlerinden alınan gümrük resimleri, vergiler ve başka harçlar Almanya'nın herhangi üçüncü bir devletin eşyasından aldığı harçlardan daha yüksek olmayacaktı (Tantzen vd., 1935: 170 BCA, 490-1-0-0/1455 - 37 - 3). Bu anlaşma *en ziyâde mazhar-ı müsaâde* ilkesi ile Türkiye'yi Almanya nazarında en çok gözetilen ülke yapmıştır (Caucig, 1935: 7). Ayrıca bu ticari antlaşmaya müzeyyel diğer iki anlaşma ile birçok Türk malları için hususi gümrük tarifeleri ve muafiyetleri uygulanacaktı (Ayrıntılı listeler için bknz. Tantzen vd., 1935: 271-275 Kaynak: BCA, 490-1-0-0/1455-37-3).

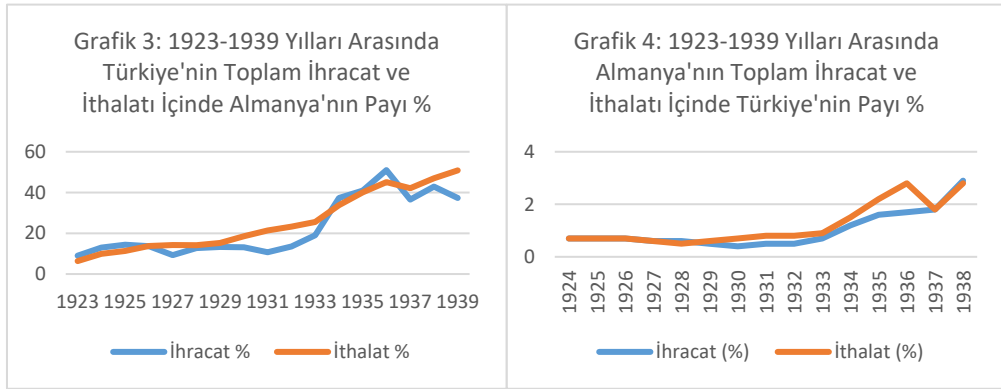
1923 ve 1939 yılları arasında Türk-Alman ticaretinin gelişimi Türkiye'nin ithalat ve ihracatı içindeki Almanya'nın yüzdeler payındaki değişim üzerinden incelenebilir. Tablo 3'te Almanya'nın Türkiye'nin ithalat ve ihracatındaki payının zaman zaman dalgalanmalar olsa da giderek arttığı görülmektedir. Özellikle 1934 yılından itibaren Almanya Türkiye'nin dış ticaretinin en önemli partneri olarak görülmektedir. Ancak Almanya'nın ticaretinde Türkiye'nin payının bu denli ciddi boyutlara ulaşmadığını ve hatta çok küçük bir kısmını oluşturduğunu belirtmek gerekir. Tablo 4'te Almanya'nın dış ticaretinde Türkiye'nin payı yüzde olarak verilmiştir.

Tablo 4: Almanya'nın Toplam İhracat ve İthalatında Türkiye'nin Payı (%)

Yıllar	Almanya'nın Toplam İhracatında Türkiye'nin Payı (%)	Almanya'nın Toplam İthalatında Türkiye'nin Payı (%)
1924	0,7	0,7
1925	0,7	0,7
1926	0,7	0,7
1927	0,6	0,6
1928	0,6	0,5
1929	0,5	0,6
1930	0,4	0,7
1931	0,5	0,8
1932	0,5	0,8
1933	0,7	0,9
1934	1,2	1,5
1935	1,6	2,2
1936	1,7	2,8
1937	1,8	1,8
1938	2,9	2,8

Kaynak: Koçak, 1991: 95, 244.

Her iki ülkenin birbirlerinin ticaretteki payını daha net görebilmek için Tablo 3 ve Tablo 4'teki rakamlar kullanılarak Grafik 3 ve Grafik 4 oluşturulmuştur.

Grafik 3 ve Grafik 4 incelendiğinde Türkiye'nin Almanya'nın toplam ticareti içindeki payı çok düşük düzeyde kalsa da iki ülke ticaretindeki gelişim ve dalgalanmaların paralelliği eş zamanlı olarak grafiklerde görülmektedir. Almanya'nın ticaretinde Türkiye'nin payının bu denli düşük olma nedeninin ortaya koyulabilmesi, Almanya'nın ithal ve ihraç kalemleri ile diğer ticaret partnerleri üzerinden bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Böyle bir değerlendirme için Alman arşiv belgelerinin de incelenmesi elzemdir. Ancak Türk arşiv belgelerine dayalı bu çalışmanın sınırlarını fazlasıyla genişleteceği için bu inceleme çalışma dışında bırakılmıştır.

Büyük Buhranın yaratmış olduğu dalgalanma iki ülke arasında yapılan anlaşmalar aracılığıyla giderilmiştir. Bu anlaşmalara örnek olarak buhran döneminde yapılan karşılıklı gümrük anlaşmaları gösterilebilir. Bu konuya Franz von Caucig yazmış olduğu "*Mevcut mukavelere göre Türkiye ile Almanya arasındaki ticari münasebat*" başlıklı makalesinde değinmiştir. İlgili makalede Türkiye'nin 1933 yılında ithal ürünlerine gümrük vergilerini arttırmasının iki ülke arasındaki ticari ilişkileri olumsuz etkilediği, ancak karşılıklı müzakereler

neticesinde gümrüklerin düşürülmüş olduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca Caucig'e göre Hitler'in iktidara gelişinden sonra bazı ülkelerin Alman mallarını boykot etmeye başlaması, Türkiye ve Almanya'nın mevcut kuvvetli dostluk ilişkilerini gözler önüne sermiş ve iki ülke ticareti hiç olmadığı kadar artırmıştır. Caucig'in verdiği rakamlara göre 1933 yılından 1934 yılına gelindiğinde Almanya'nın Türkiye'den yaptığı ithalat 18.950.000 Türk lirasından 33.750.000 Türk lirasına çıkmış; Almanya'dan Türkiye'ye yapılan ihracat ise 18.150.000 Türk lirasından 25.450.000 Türk lirasına yükselmiştir (Caucig, 1935: 9-10). Özellikle iki ülkenin 10 Ağustos 1933 tarihinde Berlin'de imzaladığı ticaret sözleşmesi ve bu sözleşme ile beraber tatbik edilmek üzere Reichsbank ile akdedilen kliring uzlaşmasından (TDA, 501-32117-126783-34) sonra iki ülke ticaretindeki artış çok daha belirgin hale gelmiştir.

Türkiye ve Almanya ticari ilişkilerinde özel bir yeri ve ilgiyi hak eden kliring sözleşmeleri, 1933 yılından itibaren yaşanan bir takım siyasi gerilimlere rağmen, Türkiye'nin Almanya ile olan ticari ilişkilerinin hızla yukarı tırmanmasında oldukça etkili olmuş; bu dönemde Almanya'nın Türkiye dış ticareti içindeki payı oldukça artmıştır. Bu nedenle kısaca Türkiye-Almanya ticari ilişkileri çerçevesinde Kliring kavramı üzerinde durulmasında fayda görülmektedir.

4.2. Kliring (Clearing) Anlaşmaları

Kliring, ticari işlem münasebetine giren iki ülkenin merkez bankalarında bir diğeri adına Kliring A hesapları açılarak, ticari alım-satım yapan kişi ve kurumların bu işlemlere ait ödemelerini kendi ülkelerinin merkez bankalarına yapması yahut malın değeri olan parayı kendi merkez bankalarından alarak, döviz ihracatına gerek kalmadan işlemlerini tamamlayabilme yöntemi olarak ifade edilebilir.

Franz von Caucig'in bahsi geçen makalesinde kliring anlaşmasının işleyişi ayrıntılı bir biçimde şöyle anlatılmaktadır (Causig, 1936: 8, BCA, 490-1-0-0/1455-37-3):

“... İşbu mukavele ile müvazeleneli ticaret ve tediye muameleleri prensibi kabul edilmiştir; Emtia muameleleri her iki tarafın devlet bankalarında karşılıklı olarak kayıt edilecektir. Bu esaslar üzerine bittabii iki memleketin emtia ve para mübadelesi birbirine sıkı sıkıya bağlanmış ve Clearing (Kliring) mukavelesi adeta tarafeyn münasebatının ilk âmili olmuştur. Bu Kliring mukavelenamesi ahkâmını bir taraftan Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, diğer taraftan da Almanya Devlet Bankası tatbik ve ifa etmektedir. Her iki banka karşılıklı olarak hesap açmışlardır ve emtia teslimatına ait fatora bedellerinin hepsi bu hesabı cari üzerinden yürümektedir. Bu suretle ticari muamele yapan ve mal satın alanların hiçbiri doğrudan doğruya satıcıya tediye yapmamakda, bunu buldukları memleketin devlet bankasına ödemekte ve satıcı da malının bedelini bulunduğu memleketin devlet bankasından almaktadır. Bu sayede her iki memleket için de döviz ihracatı mevzu bahis olmamaktadır.”

Krizin tüm dünyada getirmiş olduğu darlıklar ve dış ticarete yaşanan sıkıntılar ülkeleri yeni ticaret anlaşmaları ve usullerine yöneltmiştir. Türkiye bu dönemde kontenjan usulü ile kota uygulamasına geçmiş ve ilki Fransa ile olmak üzere 1932 yılında ikili kliring anlaşmaları imzalamaya başlamıştır (Kazgan, 2004: 65 Aktaran Sarıgüzel, 2021: 7068). Hükümet 29 Mayıs 1932 tarihinde 1993 sayılı Takas Komisyonu Teşkilî Hakkında Kanun çıkararak kliring politikası çerçevesinde İktisat Vekâletine bağlı bir takas komisyonu dahi oluşturmuştur (Sarıgüzel, 2021: 7068). Almanya ile 10 Ağustos 1933 yılında bir kliring itilafı yapıldığı belgelerden

anlaşılmaktadır (BCA, 30-18-1-2/41-92-14). Buna göre kontenjan tatbikatını kolaylaştırmak, gümrük varidatını arttırmak ve Türkiye'nin ihracatını artırmak amacıyla Almanya lehine bazı ilaveler yapıldığı ve oluşturulan yeni listede Amerika'yı yakından ilgilendiren bazı maddelerin hariç tutulduğu ve ileride de birçok maddenin hariç tutulacağı ve bunun nedeninin de Almanya ve Fransa listelerinde ileride yapılması muhtemel değişiklikler olduğu belirtilmektedir.

Ancak 1934 yılına ait bir başka belgede Türk tacirlerin Almanya'da döviz müsaadesi almakta birtakım sıkıntılar yaşadığından bahsedilmekte, yapılan kliring anlaşması çerçevesinde düzenlenen karşılıklı ticari mübadelelerin ödeme usulünün işleyişi açıklanmaktadır. Belgeye göre Türkiye'nin taahhütlerini harfi harfine yerine getirdiği ve Alman tüccarların hiçbir sıkıntı yaşamadan ödemelerini gerçekleştirebildiği bahsedilmektedir (TDA, 501-32138-127058-5):

"... bu meyanda Alman malları bedellerinin Türkiye'de ödenmesinin döviz kontrolunun uzun ve sıkıcı formalité'lerine maruz tutulmaması ve bu bedellerin automatique bir tarzda Reichsbank'ın Cumhuriyet Merkez Bankası nezdindeki hesabına yatırılması sayesinde, herhangi bir Alman tacirine ait alacağın en ufak bir taahhura uğramaksızın ödenmesini temin edecek surette arızasız işlemektedir."

Bu iki kaynaktan anlaşılacağı üzere yapılan kliring anlaşması çerçevesinde tacirler yaptıkları ticari mübadelelerin ödemelerini kendi ülkelerindeki merkez bankalarında diğer ülkenin merkez bankası adına açılmış hesaba yerli para cinsinden yapmakta ve böylece dövizle ödemeyi getirmiş olduğu zorluk ve gecikmelerden kurtularak iki ülke arasındaki ticaret (transit ticaret hariç) daha kolay hale gelmekteydi.

Kliring anlaşması çerçevesinde hangi ürünlerin ticarete konu olacağı ve ürünlerin kontenjanları belirlenmekteydi. Bu listelerin hazırlanmasının nedeni Franz von Causig'in makalesinde şu şekilde izah edilmektedir (Causig, 1936: 8-9, BCA, 490-1-0-0/1455-37-3):

"Ticaret mukavelesi, iki tarafın da iştiralarını kabil olduğu kadar artırmaları esası üzerine kurulmuştur. Her hanki bir suretle satın alan memleketin menfaatleri lehine olmiyan emtiayı hariç bırakmaktadır. Bu son ahkam bilhassa Türkiye'nin evvelce Almanya'dan celp ettiği ve şimdi sanayileşmesinden dolayı idhalat memnuniyetine tabi olan birkaç mamul emtiaya taalluk etmektedir. Bunlar arasında bilhassa şeker, hakiki veya sun, i ipekle, trikotaj ve bunlara mümasil şeyler vardır. Bu sebeplerden dolayı Almanya'dan Türkiye'ye gönderilecek muhtelif emtia gruplarını listeler halinde tesbit etmek lüzumu hasil olmuş ve bu suretle bir (I inci liste) tesbit edilmiştir. Bu listede Almanya'dan serbest her hanki bir Kontinjen nizamnamesile tahdide tabi tutulmiyarak memlekere girebilecek olan eşya gösterilmiştir. (II inci listede) dekontinjene tabi olan ve mikdarları tesbit edilen emtia vardır."

Metinde görüldüğü üzere Kliring anlaşması çerçevesinde ticareti yapılacak mallar serbest olan ve olmayan şeklinde iki listede belirtilerek şarta bağlanmıştır. Ayrıca metinde dikkati çeken bir husus, bu listelerin oluşturulmasında özellikle Türkiye'nin bu dönemde benimsediği ithal ikameci sanayileşme politikasının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Yine metinde bu listelerin ilkinin sadece bir ay içinde hazırlanmak zorunda kalındığı ve 6 ayda bir listelerin yenileneceğinden bahsedilmektedir. Bunun nedenleri ise Almanya ile Türkiye arasındaki ticaretin hareketliliği ve Türkiye'nin sanayileşme planı nedeniyle ihtiyaçlarında meydana gelen

sürekli değişikliklerdi. Bu nedenle eski listeleri düzenlemek yerine yenilerinin hazırlanmasının daha kolay ve uygun olduğu makalede belirtilen hususlar arasındadır.

İki ülke bu dönemde ek (müzeyyel) ticaret ve kliring anlaşmaları imzalamaya devam etmiş, anlaşma ve kliring listelerine ek düzenleme ve sözleşmeler yapılarak iki ülkenin ticari ilişkileri sürekli güncellenmiştir. 15 Nisan 1935 tarihinde Berlin’de 1933 yılındaki anlaşmaya ek olarak bir kliring sözleşmesi daha imzalanmış (BCA, 30-18-1-2/54-32-20), üçüncü müzeyyel ticaret ve kliring anlaşması da 19 Mayıs 1936 tarihinde yapılmıştır (BCA, 30-18-1-2/69-90-5). Müzeyyel anlaşmalarla yeni sözleşmelerden ziyade kliring listelerine sonradan eklemeler ya da protokollerde ilave düzenlemeler yapılmaktaydı (BCA, 30-18-1-2/69-90-5). İlave düzenlemelere örnek verilecek olursa, *19 Mayıs 1936 tarihli Türkiye-Almanya Ticaret ve Kliring Anlaşmasına bağlı (I) numaralı serbest listeye (502) yalnız “Jeaner camı” (Jeaner Glass) ından mamul olup üzerinde bu markayı taşıyanlar kaydının ilavesi istenmiştir* (BCA, 30-18-1-2/69-90-9).

İncelenen belgelerde kliring hesaplarından sadece ticari ödemelerin değil ticari ödemeler dışında kalan birtakım ödemelerin de gerçekleştirildiği görülmektedir. 1933 Kliring anlaşmasına göre Alman Devlet Bankası Türk Merkez Bankası lehine açtığı (A) hesabının yanı sıra bir (B) hesabı daha açmış, bu hesabın(B) her gün (A) hesabına isabet eden hesapların yüzde otuzu kadarını Türkiye’nin Almanya’da serbest bir şekilde kullanılmasına tahsis etmişti (Causig, 1936: 8, BCA, 490-1-0-0/1455-37-3). Ticaret dışı ödeme ve işlemlerde Almanya’da gerekli ödemelerin yapılabilmesi için Kliring (B) hesabının kullanıldığı birçok örneğe belgelerde rastlanmıştır. Örneğin 1935 yılına ait bir belgede Afyonkarahisar maden suyunda incelemeler yapmak üzere Almanya’dan getirilen maden suyu uzmanı Schönebeck a.d. Elbe’ye yapılacak ödemenin Alman Kliring (B) hesabıyla ödenmesinin kararlaştırıldığı görülmektedir (BCA, 30-18-1-2/60-94-17). 1936 yılına ait başka bir belgede 18 aylığına staj için Almanya’ya gönderilecek Yüksek Mühendis Mektebi muavinlerinin maaş, harcırah, laboratuvar ve sair tüm masraflarının yine Alman Kliring hesabından ödenmesinden bahsedilmektedir (BCA, 30-18-1-2/67-66-20). 1937 yılına ait başka bir belgede ise yeni yaptırılacak olan gemilerin inşaatını görmek üzere Almanya’ya gönderilecek olan Denizyolları İşletmesi Fen Heyeti Şefi Server ve Akay İşletmesi İnşaiye Mühendisi Mehmed’e orada kaldıkları müddetçe verilecek aylık 450’şer Markın Kliring B hesabından ödenmesi İcra Vekilleri Heyeti tarafından onaylanmıştır (BCA, 30-18-1-2/74-33-16). Bunlar gibi daha birçok örneğe arşiv taramalarında rastlanmıştır. Özetlemek gerekirse Kliring anlaşmasına göre her iki ülkenin Kliring A hesaplarının karşılıklı denge esası üzerine açılmasından dolayı Türkiye adına açılan Kliring B hesabına karşılık, Türkiye lehine Almanya’ya ihracat cihetinden %30’luk bir fazla meblağ temin edilmiştir (Causig, 1936: 8, BCA, 490-1-0-0/1455-37-3).

Türkiye’nin Kliring veya benzeri anlaşmaya bağlı bulunan ülkelerle 1936, 1937 ve 1938 yıllarına ait ithalat ve ihracat rakamları Tablo 5’te verilmiştir:

Tablo 5: Kliring veya Benzeri Anlaşmaya Bağlı Bulunan Ülkelerle 1936, 1937 ve 1938 Yıllarının İlk 5 Ayına Ait İthalat ve İhracat Rakamları (1.000 TL)

Ülkeler/Yıllar	İTHALAT			İHRACAT		
	1936	1937	1938	1936	1937	1938
Almanya	15.250	16.250	27.664	18.405	23.228	17.612
Avusturya	1.225	691	502	723	865	1.516
Belçika	76	331	1.471	295	2.085	949
Bulgaristan	188	30	76	94	86	122
Çekoslovakya	1.655	688	3.528	1.514	2.836	3.327
Estonya	(X)	(X)	24	(X)	(X)	60
Finlandiya	(X)	426	155	(X)	222	335
Fransa	1.038	488	719	1.061	2.075	2.234
Hollanda	421	441	867	464	526	909
İngiltere	2.655	2.048	6.455	1.237	2.630	1.885
İrlanda	(X)	5	3	(X)	31	11
İspanya	850	117	(X)	470	-	(X)
İsveç	966	1.034	1.245	450	406	360
İsviçre	879	346	403	231	1.274	526
İtalya	195	3.183	2.316	931	2.409	9.526
Polonya	174	98	734	93	407	425
Letonya	(X)	(X)	46	(X)	(X)	55
Macaristan	226	444	484	324	182	367
Norveç	(X)	308	394	(X)	126	246
Romanya	365	638	305	220	93	688
S.S.C.İ.	(X)	(X)	2.539	(X)	(X)	737
Yugoslavya	148	150	193	16	45	139
Yunanistan	250	205	257	647	858	1.072
Japonya	334	516	300	668	3344	714
Toplam	26.895	28.437	50.680	27.843	40.728	43.815

Kaynak: BCA, 30-10-0-0/162-134-7, Dosya Ek: 172.

*İlgili yıllarda bir ülke ile Kliring anlaşması yapılmadıysa (X) ile ifade edilmiştir.

Tablo 5'te hem Türkiye'nin bu üç yılda kliring anlaşması yapmış olduğu ülkeler, hem de bu ülkelerin kliring ile yapılan ticaretteki payı görülmektedir. Türkiye'nin toplam ticareti içindeki payı yüksek olan Almanya'nın kliring anlaşmalı ülkeler içinde de Türkiye ithalat ve ihracatındaki payı oldukça yüksektir. 1936, 1937 ve 1938 yıllarının ilk 5 ayına ait bu rakamlara göre Almanya'nın kliring ile yapılan ithalattaki payı sırasıyla %56,7; 57,1 ve 54,6 iken ihracattaki payı ise %66,1; %53,1 ve %40,2 şeklinde gerçekleşmiştir.

4.3. Berlin Türk Ticaret Odasının Katkıları

Kliring anlaşmalarının yanı sıra Berlin'de 1928 yılında kurulan Türk Ticaret Odası'nın faaliyetleri iki ülke ticari ilişkileri açısından önem taşımaktadır. Almanya Türk Ticaret Odası'nın nizamnamesinde belirtildiği üzere odanın amacı Türkiye ve Almanya arasındaki iktisadi ve bilhassa ticari ilişkilerin artırılmasını sağlamaktır. Nizamnamede odanın görevleri dört madde şeklinde belirtilmektedir (TDA, 534-37677-151626-10):

1. Her iki ülkeyi ilgilendiren her türlü iktisadî meseleden bahsedip, tetkik etmek,
2. Her iki ülkedeki ilgililere genel malumat ve açıklamalarda bulunmak, ayrıca bir ülkenin ticaret erbabının diğer ülke müesseseleri ve resmi daireleri ile ilişki kurmalarına yardımcı olmak ve yol göstermek,
3. Üyelerin ticaret ve sanayideki menfaatlerinin korunması ve geliştirilmesi,
4. İki tarafın ticari ilişkilerinde meydana gelen ihtilafların dostane bir biçimde çözülmesi.

Odanın 12 İkinditeşrin/Kasım 1936 tarihli raporunda 1934 yılından itibaren Almanya ile Türkiye ticaretinin artışının sebeplerinden birinin odanın çalışmaları olduğu ifade edilmektedir (BCA, 30-10-0-0/164-148-11). Gerek odanın neşrettiği haberler ve haftalık bültenler ve gerekse katıldığı panayırılar ile Türk-Alman ticaretinin artışına destekte bulunduğu ifade edilmektedir. Berlin Türk Ticaret Odası'nın 1936 yılında Almanya'da Leipzig sergisinden sonra gelen Breslau ve Königsberg Panayırlarına, bütün masrafları kendileri karşılayarak, Türkiye adına katıldıkları yazmaktadır. Bu panayırılarda içlerinde halı ve elişleri gibi Türk mallarının da bulunduğu çeşitli Türk ürünlerinin numunelerinin getirilip tanıtıldığı ve ayrıca Königsberg'de yine Türk ürünlerine ait olmak üzere 20.000'den fazla broşürün dağıtıldığı yazmaktadır. Raporda görüldüğü üzere Berlin Türk Ticaret Odası'nın önceki yıllara göre giderek artan talep ve baskı sayısı ile hem yayınları hem de panayır ve sergilere katılımları aracılığıyla Almanya'da Türk ürünlerinin tanıtılması ve ticaretinin artırılması için çalıştığı anlaşılmaktadır.

4.4. 1936 Yılından İkinci Dünya Savaşına

Almanya ile Türkiye ilişkilerdeki olumlu hava 1936 yılından sonra değişmeye başlamıştır. 1936 yılından itibaren Almanya ve Türkiye arasında yaşanan siyasi gerilimler iki ülkenin ticaretini olumsuz etkilemeye başlamıştır. Politik açıdan Almanya ile ilişkilerde değişimin başlangıcını aslında Nazi Partisi'nin iktidara gelmesine kadar götürmek mümkündür. Çünkü Almanya'da Nazi Partisi'nin iktidara geliştikten sonra iki ülkenin dış politika hedef ve yöntemlerinde ciddi farklılıklar meydana gelmeye başlamıştır (Koçak, 1991: 248). Bu süreçte Almanya'nın İngiltere-Türkiye ilişkilerine olumsuz bakışı, yine Almanya'nın Balkan Paketi'ne ve Möntrö Antlaşması'na karşı olumsuz tutumu, İtalya'nın Habeşistan'ı işgaline Almanya'nın destek vermesinden Türkiye'nin rahatsız olması gibi nedenler Türk-Alman ilişkilerinde Münih Antlaşması'na kadar devam eden bir soğukluğu beraberinde getirmiştir (Koçak, 1991: 248).

Yaşanan problemlere rağmen Türkiye'nin ticaretinde en önemli payın hala Almanya'ya ait olduğu görülmektedir. Türkiye'nin 1936, 1937, 1938 yıllarında ithalat yaptığı ülkeler Almanya, Arnavutluk (1936 hariç), Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çekoslovakya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Polonya, Letonya, Litvanya (1937 hariç), Macaristan, Malta, Norveç, Portekiz, Romanya, Rusya, Yugoslavya, Yunanistan, Çin, Filipin, Filistin, Hicaz (1936 hariç), Hindistan, İran, İtalya Adaları (Ege) (1937 ve 1938 hariç), Irak, Japonya, Kıbrıs (1936 hariç), Seylan, Siyam (1936 ve 1937 hariç), Suriye, Cenubi Afrika (1936 ve 1937 hariç), Fas (İspanya) (1936 hariç), Mısır, Amerika M. M., Arjantin (1936 hariç), Brezilya, Kanada (1936 hariç), Küba (1938 hariç), Avusturalya (1937 hariç) ve belgede belirtilen diğer memleketler ve meçhul olarak adlandırılmış iki kalem şeklindedir. (BCA, 30-10-0-0/24-139-1). Tüm bu ülkeler arasından Almanya'dan yapılan ithalatın oranı 1936, 1937 ve 1938 yılları için sırasıyla %45,1; %42,1 ve %47 şeklindedir (Diğer ülkelerle yapılan ithalat rakamları için bkz. Ek 2).

Aynı yıllarda ihracat yapılan ülkeler ise Almanya, Arnavutluk (1936 hariç), Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çekoslovakya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Polonya, Letonya, Litvanya (1936 ve 1937 hariç), Macaristan, Malta, Norveç, Romanya, Rusya, Yugoslavya, Yunanistan, Çin (1936 ve 1938 hariç), Filistin, Hicaz (1936 hariç), Hindistan, İran, İtalya Adaları (Ege) (1937 ve 1938 hariç), Irak, Japonya, Kıbrıs (1936 hariç), Seylan, Suriye, Yemen (1937 hariç), Cenubi Afrika (1936 ve 1937 hariç), Fas (İspanya) (1937 ve 1938 hariç), Mısır, Amerika M. M., Arjantin (1936 hariç), Brezilya, Kanada (1936 hariç), Küba (1938 hariç), Meksika, Avusturalya (1937 hariç), Yeni Zelanda ve belgede belirtilen diğer memleketler ve meçhul olarak adlandırılmış iki kalem

şeklinde (BCA, 30-10-0-0/24-139-1). Tüm bu ülkeler arasından Almanya'ya yapılan ihracatın oranı 1936, 1937 ve 1938 yılları için sırasıyla %51; %36,5 ve %42,9 şeklinde gerçekleşmiştir (Diğer ülkelerle yapılan ihracat rakamları için bkz. Ek 2).

Son olarak Almanya ile yapılan ticarete ele alınan dönemde Almanya ile ticarete konu olan ürünler hakkında arşivden elde edilen bazı veriler Tablo 6 ve Tablo 7'de verilmiştir:

Tablo 6: 1924 Yılında Almanya İthalat ve İhracatındaki İlk Beş Ürün

Almanya'ya İhrac Edilen İlk Beş Ürün			Almanya'dan İthal Edilen İlk Beş Ürün		
Ürün Adı	Miktar (100 kg)	Değer (1000 mark)	Ürün Adı	Miktar (100 kg)	Değer (1000 mark)
Ham Tütün	105.023	27.964	Kumaşlar ve Diğer Dikilmiş Ürünler**	11.167	12.003
Tropikal Meyveler	219.074	16.573	Demirden Üretilen Emtia	192.222	9.313
Meyve	21.466	3.349	Kâğıt ve Kâğıt Ürünleri	63.895	2.664
Kereste, Kabuk ve Parçaları	74.901	1.477	Diğer Kimyasal ve İlaç Ürünleri	9.967	2.318
Kırık, eski, hurda, alaşımlar*	8.720	969	Buharlı Lokomotif, Tender	20.251	1.988

Kaynak: TDA, 501-32129-126798-29.

*Bu kalemin alt kalemlerinde demir, bakır, kurşun, kalay, çinko, alüminyum ve diğer bazı metaller bulunmaktadır.

** Bu kalemin alt kalemlerinde ipek ve suni ipek, yün ve hayvan kılı, pamuk, keten kenevir, jüt vb. bulunmaktadır.

Tablo 7: 1937 ve 1938 Yılları İkinci Kânun ve Mayıs Ayları Arasında Türkiye'den Almanya'ya İhrac Edilen Maddeler, Miktarları (Kilo) ve Kıymetleri (Lira)

Madde İsimleri	Miktar (Kilo)	Kıymet (Lira)	Miktar (Kilo)	Kıymet (Lira)
Tütün (Yaprak)	3.897.580	3.652.132	4.738.918	5.041.234
Fındık (Kabuksuz)	4.419.187	3.061.288	6.665.108	2.480.374
Üzüm (Çekirdeksiz)	4.731.925	949.222	11.526.471	2.389.941
Üzüm (Çekirdekli)	1.054.696	124.560	-	-
Buğday	40.438.835	2.615.683	28.485.583	1.802.637
Çavdar	28.456.013	1.615.017	-	-
Ham Deri	740.409	541.409	1.026.836	651.530
Portakal	2.762.784	319.798	3.305.866	366.712
Bakla	3.945.605	212.227	5.344.078	276.480
Kereste	2.113.976	318.075	2.415.682	419.778
Palamut Hülâsası	755.177	113.926	1.982.971	330.848
Krom Cevheri	30.269.047	608.662	22.803.000	552.577
Tiftik	550.597	795.528	132.116	207.346
İncir	1.499.801	100.590	2.147.921	182.172
Palamut	5.863.194	304.147	5.649.823	340.515
Arpa	27.051.111	1.267.627	3.230.000	163.544
Barsak	75.420	204.263	21.753	146.463
Nohut	1.624.531	101.762	1.556.402	94.107
Kuşyemi	453.495	56.964	822.377	71.879
Darı	1.366.509	61.809	865.831	54.422
Sünger	2.199	11.448	4.173	50.170
Afyon	8.002	61.023	10.020	78.139
Keçi Kılı (Kırlı)	44.991	18.196	95.721	58.841
Ceviz (Çekirdeksiz)	193.448	79.782	131.768	59.349
Meyan Bali	54.433	12.313	250.731	57.316

Tablo 7 Devam: 1937 ve 1938 Yılları İkinci Kânun ve Mayıs Ayları Arasında Türkiye'den Almanya'ya İhraç Edilen Maddeler, Miktarları (Kilo) ve Kıymetleri (Lira)

Madde İsimleri	Miktar (Kilo)	Kıymet (Lira)	Miktar (Kilo)	Kıymet (Lira)
Fındık (Kabuklu)	-	-	146.450	23.681
Fasulye	1.984.144	219.406	380.895	22.098
Meyan Kökü Hülâsası	-	-	79.926	23.623
Balmumu	16.482	15.141	22.601	20.018
Koza	-	-	19.710	14.585
Kitre	31.677	50.639	21.136	18.132
Badem (Kabuksuz)	6.930	5.516	18.977	12.592
Zımpara	608.600	8.330	850.000	11.425
Zeytinyağı	478.476	260.100	18	6
Taze Balık	17.200	7.977	15.561	8.881
Av Derileri	7.419	59.952	9.528	45.739
Pamuk	4.495.149	2.332.877	410.026	150.070
Pamuk Döküntüleri	16.162	8.458	-	-
Kepek	6.041.760	201.322	82.244	2.974
Halı	43.108	190.153	-	-
Ceviz (Kabuklu)	39.359	7.255	5.517	2.622
Gülyağı	26	5.510	5	1.505
Meyan Kökü	60.071	8.219	35.677	2.170
Küspe	4.585.203	178.797	537.413	23.511
Kara Arpa	5.821.096	270.013	-	-
Haşhaş Tohumu	81.199	12.355	-	-
Keten Tohumu	284.917	27.300	-	-
Adi Yün (Kırlı)	1.593.131	1.158.457	18.809	12.156
Adi Yün (Yıkanmış)	134.049	131.437	-	-
Badem (Kabuklu)	988	847	-	-
Yumurta	257.090	100.651	189.450	55.274
Yulaf	-	-	3.179.434	140.969
İpek ve Döküntüleri	1.792	3.109	13.314	20.729
Antimuan Cevheri	22.000	1.760	-	-
Diğer Maddeler	5.753.971	755.446	3.620.023	1.122.380
Toplam	194.854.964	23.228.478	112.869.863	17.611.514

Kaynak: BCA, 30-10-0/162-134-7: 32-33.

Ele alınan dönemde Türkiye'nin Almanya'ya ihracatının en büyük bölümünü tarımsal ürünlerin, Almanya'dan ithalatının en büyük bölümünü ise sanayi ürünlerinin oluşturduğu görülmektedir. Her ne kadar 1930'lu yıllarda sanayileşmeye ağırlık verilse de çalışmanın ele alındığı dönemde, Türkiye'nin Almanya ile ticaretinde tarımsal ürün ihracatçısı ve sanayi ürünü ithalatçısı pozisyonunun değişmediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

5. Sonuç

Türkiye gibi Almanya da I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da yalnızlığa terk edilmişti ve bu nedenle hem diplomatik hem de ekonomik ilişkiler kurma çabası içindeydi. Türkiye'nin Lozan Antlaşması ile bazı konularda ödün vermesi ve Almanya'nın hem iç hem de dış politikasına Versay Antlaşmasıyla yapılan müdahaleler ve baskılar, geçmişte müttefik olan iki ülkeyi diplomatik ve ticari olarak yakın ilişkiler kurmaya yöneltmiştir.

3 Mart 1924 yılında imzalanan Türk-Alman Dostluk Antlaşması ile savaş sonrasında neredeyse kopma noktasına gelen diplomatik ilişkiler resmi olarak yeniden başlamıştır. Ticaret anlaşması için de sürekli müzakerelerde bulunan iki ülke arasında 1926 yılında yapılacak olan esas ticaret antlaşması imzalanana kadar beklenmemiş, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin hızla kurulması adına bu süreçte Modüs Vivendi yani geçici anlaşmalar imzalanmıştır. Yavaş yavaş Türkiye ticaretindeki payı artmaya başlayan Almanya ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilere ait istatistikler incelendiğinde 1927 ve 1929 yıllarında yaşanan kötü hasat ve 1929 krizi nedeniyle 1920'li yılların sonları ve 1930'lu yılların başlarında bazı dalgalanmalar yaşansa da iki ülke ticari anlaşmalar çerçevesinde ilişkilerini ayakta tutmayı başarmıştır. Türkiye'nin bu ilişkide zirai ürün ve hammadde ihraç eden ve sanayi ve mamul mallar ithal eden bir ülke olması nedeniyle 1929 Kriziyle düşen dünya tarımsal ürün fiyatlarının olumsuz etkisi kaçınılmaz olmuştur. Bu dönemde 1930 ve 1933 yıllarında imzalanan anlaşmaların yanı sıra, 1930'lu yıllarda Büyük Buhranın ticaret üzerindeki olumsuz etkisinin azaltılması için birçok ülkenin başvurduğu Kliring adı verilen takas sisteminin en güzel örneklerinden bir tanesi olarak gösterilebilecek Almanya-Türkiye kliring ticareti ile krizin olumsuz etkisi önemli ölçüde azaltılmıştır. 1936, 1937 ve 1938 yılına ait rakamlar incelendiğinde Türkiye ticaretinde giderek payı artan Almanya ile ticaretin üçte birinin Kliring usulü ile yapıldığı görülmektedir. Bu sistemle iki ülke merkez bankaları arasında bir köprü kurulmuş ve döviz alım satımından kaynaklanan sıkıntılar bertaraf edilerek ticaret daha kolay hale getirilmiştir. Ayrıca kliring ile birlikte uygulanan kontenjan usulü 1930'lu yıllarda daha korumacı bir politika benimseyen Türkiye'nin ithal ikameci politikalarına daha uygun olmuştur.

Dönem boyunca siyasi, ekonomik ya da iklimsel birtakım sıkıntılar nedeniyle iki ülke ticareti zaman zaman dalgalanmalar yaşasa da Türk arşivlerinden elde edilen Türkiye'ye ait ticaret rakamları incelendiğinde, dönem boyunca Almanya'nın Türkiye ticaretindeki yeri, payı ve öneminin arttığını söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle bu artış 1930'lu yıllarda çok daha belirgin hale gelmiştir. Almanya ticaretinde Türkiye'nin payının çok yüksek oranlarda olmamasına rağmen belgelerden Almanya'nın da Türkiye ile olan ilişkilerine ve ticaretine önem verdiği, çok yüksek artışlar olmasa bile Türkiye'nin Almanya ticaretindeki payının zamanla yükseldiği söylenebilir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Fon Adı: Muamelat Genel Müdürlüğü

- 30-10-0-0 / 83-550-25 Dosya Ek: 85.

- 30-10-0-0 / 24-139-1

- 30-10-0-0 / 160-126-117

- 30-10-0-0 / 26-152-10

- 30-10-0-0 / 24-139-5

- 30-10-0-0 / 160-126-17

- 30-10-0-0 / 162-133-6

- 30-10-0-0 / 24-137-13

- 30-10-0-0 / 164-148-11

- 30-10-0-0 / 162-134-7, Dosya Ek: 172.

Fon Adı: Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928)

- 30-18-1-1 / 14-33-7

- 30-18-1-1 / 9-15-2

- 30-18-1-1 / 9-18-20

- 30-18-1-1 / 14-33-6

- 30-18-1-1 / 14-42-10

- 30-18-1-1 / 14-33-7

- 30-18-1-1 / 15-60-2

- 30-18-1-1 / 17-70-18

- 30-18-1-1 / 22-78-4

- 30-18-1-1 / 19-43-2

- 30-18-1-1 / 22-4-2

Fon Adı: Kararlar Daire Başkanlığı (1928-)

- 30-18-1-2 / 41-92-14

- 30-18-1-2 / 69-90-5

- 30-18-1-2 / 50-87-14

- 30-18-1-2 / 54-32-20

- 30-18-1-2 / 60-94-17

- 30-18-1-2 / 67-66-20

- 30-18-1-2 / 69-90-9

- 30-18-1-2 / 74-33-16

Fon Adı: Cumhuriyet Halk Partisi

- 490-1-0-0 / 1455-37-3 (Dosya Ek: 10. Büro)

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA)

- 501-31800-125576-21

- 501-32138-127058-5

- 501-32129-126798-29
- 534-37677-151626-10
- 501-32087-126651-81
- 501-32117-126783-34

Diğer Kaynaklar

Albayrak, M. (1995), Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişimi ve Bağdat Demiryolu'nun Yapımı, OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, C. 6, S.6: 1-38.

Almanya'da Türk Ticaret Odası Mecmuası (Nisan 1929), Almanya'da Türk Ticaret Odası Nizamnamesi (Berlin: 25 Şubat 1929), 2. Sene No. 4, Berlin: 13-15. (Kaynak: TDA, 534-37677-151626-10)

Beydilli, K. (1981), 1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı, Doçentlik Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Beydilli, K. (1985), Büyük Friedrich ve Osmanlılar, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Beydilli, K. (2007), "Prusya", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 34, İstanbul, ss. 354-358.

Boratav, K. (2011), Türkiye İktisat Tarihi, Ankara: İmge Kitabevi.

Caucig, F. von (1935), Mevcut Mukavelelere Göre Türkiye ile Almanya Arasında Ticari Münasebat, Alman-Türk Sanayi ve Ticaret Kılavuzu, Berlin: Orienthandelsverlag G. m. b. H.: 6-12 (Kaynak: BCA, 490-1-0-0/1455-37-3).

Derya, H. ve Erdem, E. (2021), "Birinci Dünya Savaşından Önce Almanya – Osmanlı İlişkileri", Politik Ekonomik Kuram, C.5, S.2: 252-264.

Earle, E. M. (1924), Turkey, The Great Powers and the Bagdad Railway: A Study in Imperialism, New York: The Macmillan Company.

Hammer-Purgstall, J. Geschichte des Osmanischen Reiches, I-X, I. Bsk. Pesth 1827-35, II. Bsk. I-IV, Pesth 1835-36, (Fran. Ed.), I-XVIII, Paris 1835-48.

Jackh, E. (1913), Deutschland im Orient nach dem Balkankrieg, Germany: M. Mörike.

Kayra, C. (2013), Cumhuriyet Ekonomisinin Öyküsü, C.1, İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

Kazgan, G. (2004), Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye ekonomisi. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kazgan, G. (2012), Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kepenek, Y. (2014), Türkiye Ekonomisi, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Koçak, C. (1991), Türk-Alman İlişkileri (1923-1939), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kummer, A. (1927), Aus der Geschichte des bayerischen Orienthandels, München.

Moltke, H. von (1969), Türkiye Mektupları, (Çev. Hayrullah Örs), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Önsoy, R. (1982), Türk-Alman İktisadi Münasebetleri (1871-1914), İstanbul: Enderun Yayınları.

Özgüldür, Y. (1992), Türk-Alman İlişkileri, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Pröhl, Karl (1986), Die Bedeutung preußischer Politik in den Phasen der orientalischen Frage. Ein Beitrag zur Entwicklung deutsch-türkischer Beziehungen von 1606–1871, Frankfurt/M.

Sarıgüznel, N. (2021), "Türkiye'nin 1929 Dünya Ekonomik Krizine Karşı Aldığı Mali ve Ticari Tedbirler", OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, C. 18, S. 43: 7055-7081.

Stein, O. (2019), "The Moltke Myth in German–Turkish Relation", History Compass, Vol.17 No.7: 1-11.

Striedel, J. (1919), Levantinische Handelsfahrten deutscher Kaufleute des 18. Jahrhunderts, Meereskunde, Yıl 13, Defter 5, Berlin.

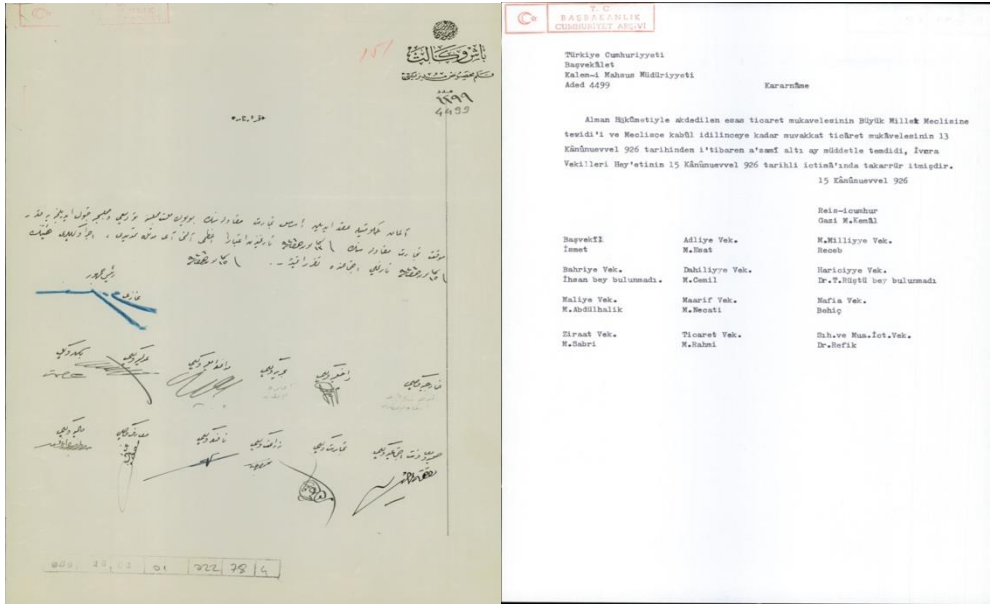
Tantzen, T., O. Tokumbet, K. Trucksaess. (1935). Alman-Türk Sanayi ve Ticaret Kılavuzu, Berlin: Orienthandelsverlag G. m. b. H. (Kaynak: BCA, 490-1-0-0/1455 - 37 – 3).

Ticaret Mukavelesi ve Modus Vivendi Akdetmeyen Devletler Ülkesinden Türkiye'ye Yapılacak İthalata Memnuiyetler veya Tahdit veyahut Takyitler Tatbikine Dair Kanun, T.C. Resmî Gazete, S. 1861, 1 Ağustos 1931.

Türkiye İstatistik Kurumu, (2014), İstatistik Göstergeler 1923-2013, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

Yıldız, A. (2018), Ekonomik Krizlerin Öncü Göstergeleri: KLR Modeli Türkiye Uygulaması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EK 1: Almanya ile İmzalanan Geçici Ticaret Sözleşmesinin 6 Ay Süreyle Uzatılması

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), 30-18-1-1 / 22-78-4.

EK 2: Türkiye'nin 1936, 1937 ve 1938 Yıllarına Ait Ülkelere Göre İthalat ve İhracat Kıymetleri

DİŞ TEÇİM DURUMU
B. Memleketler İtibarile İthalat ve İhracat Kıymetleri (1000 Türk Lirası)

Memleketler	İthalat						İhracat						
	1936			1937			1936			1937			
	1936	1937	1938	1936	1937	1938	1936	1937	1938	1936	1937	1938	
Almanya	70.411	58.132	54.752	62.210	50.512	60.041	Filistin	544	935	374	329	650	600
Arnavutluk	2	2	-	61	3	3	İleaz	1	2	-	3	1	3
Avusturya	772	1.897	2.575	1.711	2.799	1.572	Hindistan	2.292	2.460	572	176	820	1.135
Bekicika	2.545	1.308	250	2.597	6.633	1.657	İran	6	71	2	30	32	18
Bulgaristan	581	476	514	472	565	322	İtalya Adaları (Ege)	-	-	1	163	264	186
Cekoslovakya	5.776	3.066	3.627	5.999	6.093	5.012	İnk.	19	17	109	161	39	50
Danimarka	10	25	258	253	12	112	Japonya	972	940	1.673	282	963	1.572
Estonya	75	80	77	123	113	66	Kuba	29	19	-	38	105	15
Feridandya	601	1.063	1.962	627	142	355	Seylan	165	133	122	8	154	6
Fransa	1.974	1.240	2.335	4.738	5.269	3.828	Siyon	2	-	-	-	-	-
Hollanda	1.794	1.917	935	2.109	1.671	1.318	Suriye	630	838	589	1.087	2.254	1.637
İngiltere	16.795	7.115	6.103	5.593	9.767	6.556	Yemen	-	-	-	1	-	1
İrlanda	20	17	2	74	153	118	Genubi Afrika	1	-	-	51	55	26
İspanya	29	188	1.291	2	1.023	-	Fas (İspanya)	4	1	-	-	-	2
İsviçre	2.300	2.158	2.057	1.774	1.921	1.662	Mare	1.078	2.551	1.136	1.261	1.559	1.050
İsviçre	1.012	787	2.067	1.632	2.163	1.151	Amerika M. M.	15.680	11.255	8.993	17.765	12.201	13.110
İtalya	7.120	6.085	9.024	16.363	7.266	5.353	Arjantin	171	46	-	162	36	21
Polonya	2.660	361	432	2.202	2.261	525	Brezilya	1.752	2.006	1.647	550	317	670
Letonya	74	53	57	234	80	119	Honduras	-	-	-	-	-	-
Litvanya	9	-	60	-	-	-	Kanada	15	1	-	688	565	215
Macaristan	1.544	1.045	659	1.039	550	512	Küba	-	1	2	25	23	11
Malta	83	2	31	434	680	304	Meksika	-	-	-	-	-	4
Norveç	669	673	860	704	509	385	Peru	-	-	-	-	-	-
Portekiz	19	1	2	-	-	-	Portoriko	-	-	-	-	-	-
Romanya	1.720	1.574	1.507	3.293	1.025	520	Sih	-	-	-	-	-	-
Rusya	5.891	7.072	5.035	3.199	4.588	3.944	Avustralya	68	-	2	120	171	124
Yugoslavya	423	542	779	479	169	120	Yeni Zelanda	-	-	-	79	59	87
Yunanistan	753	577	774	2.851	1.962	2.026	Diğer memleketler	412	314	1.185	1.352	1.877	1.877
Çin	84	41	34	-	1	-	Meçhul	18	23	6	284	578	389
Filipin	403	444	421	-	-	-	YERÜN	1	-	-	82	-	-
	030	10		24	139	1		159.877	116.719	90.531	144.946	107.584	117.735

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Cumhuriyet Arşivi (BCA), Muamelat Genel Müdürlüğü, 30-10-0-0 / 24-139-1.

Extended Summary

Trade Relations between Turkey and Germany from 1923 to 1939 according to the Turkish Archive Documents: War, Crisis and Agreements

Although the beginning of Turkish-German commercial relations could not be clearly revealed, one can say that the close relations between the Prussian and Ottoman Empires began in XVIII. century which was the time of Frederick the Great. At the time of Wilhelm II Germany aimed to establish colonial territories in Africa and increase its influence in the near east. It can be said that Germany increased its relations with the Ottoman Empire within the framework of its policies to increase its contact with the Near East. However, these relations were interrupted due to the start of World War I and the defeat of both countries. After World War I two countries were left alone and tried to recover under the pressure of the Lausanne and Versailles Agreements. Afterward, Turkey and Germany started negotiations to revive political and economic relations with each other. This study first summarizes the pre-republican commercial relations between the two countries. Then it analyses Turkish- German commercial relations from the establishment of the Republic of Turkey to the beginning of World War II. In this regard, the Presidency Republic Archive and the Ministry of Foreign Affairs Turkish Diplomatic Archive has been extensively used to reveal the commercial relations between the two countries.

Officially diplomatic relations between the two countries started with the Turkish-German Friendship Treaty signed on March 3, 1924. With this treaty, diplomatic relations, which were almost at the breaking point after the war, were officially resumed. Germany and Turkey signed Modus Vivendi, in other words temporary trade agreements that prevented suspending commercial relations until the main trade agreement was signed in January 1927. One can observe that trade with Germany has increased since 1924 with the start of negotiations with Germany. However, in 1927 Turkey's exports to Germany have fallen seriously. According to the findings obtained in this study, the reason for this decrease was the bad harvest in Turkey during this period. Although it tended to recover in the years following 1928 and 1929, the German-Turkish foreign trade began to take on an even more negative outlook with the outbreak of the 1929 crisis, which shook almost the whole world. While it doesn't appear to be a big problem in the import figures, it is seen that the export figures continued decreasing in 1930 and 1931. One of the most important reasons for this decline was the fall of agricultural product prices in the world due to the 1929 Crisis which constitute the majority of Turkey's exports. When one looks at the goods subject to trade between Germany and Turkey during the period, it is seen that Turkey is an exporter of agricultural products and raw materials and an importer of industrial and manufactured goods in this relationship.

With the end of the bindingness of the Lausanne Treaty in 1929, Turkey adopted more protectionist policies and started to implement an import substitution industrial policy in order to eliminate the negative effects of the crisis and also to support the domestic economy and production. In this context customs duties were increased in 1933, but due to the negative impact on trade with Germany, customs duties were reduced as a result of negotiations between the two countries. After Hitler came to power some countries started to boycott German goods, which was causing Germany to get closer to Turkey. Finally, after the trade agreement signed in Berlin on 10 August 1933 and the clearing agreement signed with the Reichsbank to be implemented together with this trade agreement the increase in the trade between the two countries accelerated.

The economic contraction brought on by the crisis all over the world and the problems experienced in foreign trade led the countries to new trade agreements and procedures. In this period Turkey started to apply the quota method and started to sign bilateral clearing agreements the first of which was with France in 1932. The government even established a clearing commission affiliated to the Ministry of Economy within the framework of the clearing policy by enacting the law no. 993 on 29 May 1932. Turkey also signed a clearing agreement with Germany on 10 August 1933. The two countries continued to sign trade and clearing agreements with additional regulations throughout the 1930s, and the commercial relations between the two countries were constantly updated. Especially after the clearing agreements, Germany has become the most important partner of Turkey's trade throughout the 1930s. During this period, the Turkish Chamber of Commerce, which was established in Berlin in 1928, took initiatives to facilitate the trade between the two countries and to help the merchants.

Starting from 1936, political tensions between Germany and Turkey have begun to affect negatively the trade between the two countries. However, despite the problems experienced, it is seen that the most important share of Turkey's trade still belonged to Germany. For the years 1936, 1937, and 1938, the percentage of imports from Germany was respectively 45.1%, 42.1%, and 47%; the percentage of exports was respectively 51%, 36.5%, and 42.9%. Although the trade between the two countries fluctuated from time to time due to some political, economic, or climatic problems during this period according to the trade figures of Turkey obtained from the Turkish archives are examined it would not be wrong to say that the place, share, and importance of Germany in Turkey's trade

increased throughout this period. This increase became much more evident in the 1930s. Although Turkey's share in Germany's trade is not very high, it can be said from the documents that Germany attaches importance to its relations and trade with Turkey and that Turkey's share in Germany's trade has increased over time, even though there are not very high increases.

In summary, according to the documents examined, one can say that Turkey has applied commercial agreements and clearing agreements in order to improve its foreign trade with Germany and that overall, these methods had a positive effect on the trade with Germany and Turkey's export figures.